

Αρχαία Ελληνικά Προσανατολισμού Γ' Λυκείου

Κλείδα για το επαναληπτικό διαγώνισμα Δεκεμβρίου • τμήματα διετούς προετοιμασίας

Διδαγμένο κείμενο

A1. α - Σωστό: Οἶον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον

β - Σωστό: τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὐ ἔνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον

γ - Λάθος: Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς

A2. Το ταῦτα δ' ἄμφω αναφέρεται στο εξής χωρίο: τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται. (4 μονάδες)

B1. κατὰ την προτεινόμενη μοριοδότηση, 10 μονάδες.

- Ο Αριστοτέλης αξιοποιώντας την **επαγωγική μέθοδο** παρουσιάζει ενδεικτικά **παραδείγματα** συναισθημάτων, τα οποία διακρίνονται σε ευχάριστα και δυσάρεστα. Τονίζει ότι σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη, καθώς μπορούμε να τα βιώσουμε είτε σε μεγαλύτερο είτε σε μικρότερο βαθμό. Αν τα αισθανόμαστε σε μεγαλύτερο βαθμό («**μᾶλλον**»), τότε φτάνουμε στην **υπερβολή**, ενώ, αν τα αισθανόμαστε σε μικρότερο βαθμό («**ἥττον**»), φτάνουμε στην **έλλειψη**. Όμως, ούτε το «μᾶλλον» ούτε το «ἥττον» είναι καλά («**οὐκ εὖ**»), όπως υπογραμμίζει ο φιλόσοφος. [2 μονάδες]

- **Εκφραστικός Τρόπος I:** φοβηθῆναι, θαρρῆσαι, ..., λυπηθῆναι: Ο Αριστοτέλης προτιμά εδώ να αναφερθεί στα πάθη μέσω **απαρεμφάτων**. Θέλει να τονίσει ότι στην περίπτωση της ηθικής δεν έχει τόσο σημασία το συναίσθημα που αναπτύσσει ο άνθρωπος στην ψυχή του, αλλά η έμπρακτη εκδήλωσή του. Η αρετή και η κακία κρίνονται πάντα στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. [2 μονάδες]

- Για να μπορέσει να διατηρηθεί η μεσότητα στα συναισθήματα, που είναι και το «ἄριστον», πρέπει να τηρούνται **ορισμένες προϋποθέσεις**. Συγκεκριμένα, πρόκειται για **δεοντολογικούς κανόνες** – γι' αυτό και επαναλαμβάνεται συνεχώς ή εννοείται το «δεῖ» – που μας κατευθύνουν προς την ηθικά ορθή πράξη. Η εφαρμογή τους απαιτεί μόχθο και επίπονη προσπάθεια. Αυτοί οι κανόνες είναι:
 - α. «**ὅτε δεῖ**»: **χρονική στιγμή** κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
 - β. «**ἐφ' οἷς (δεῖ)**»: **τα πράγματα, οι συνθήκες** σε σχέση με τις οποίες πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
 - γ. «**πρὸς οὓς (δεῖ)**»: **οι άνθρωποι** σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
 - δ. «**οὐ ἔνεκα (δεῖ)**»: **ο λόγος** για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
 - ε. «**ὡς δεῖ**»: **ο τρόπος** με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα. [2 μονάδες]

- **Εκφραστικός Τρόπος II:** Ο Αριστοτέλης σκόπιμα επαναλαμβάνει ή εννοεί τύπους του ρήματος «δεῖ» («καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον (τοῦ δέοντος)», «ὅτε δεῖ», ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὐ ἔνεκα (δεῖ)», «ὡς δεῖ»), για να προσδώσει **δεοντολογικό περιεχόμενο** στο κείμενο και να κατευθύνει τους ανθρώπους προς την ηθικά ορθή συμπεριφορά. Πρέπει, μάλιστα, να σημειώσουμε ότι μετά τα επιρρήματα «μᾶλλον» και «ἥττον» εννοείται η **γενική συγκριτική «τοῦ δέοντος»**, η οποία προσδίδει δεοντολογικό χαρακτήρα στο κείμενο και καθορίζει τα όρια του μέτρου, της ηθικά ορθής πράξης. [2 μονάδες]

- **Κάθε κοινωνία έχει κάποια κριτήρια ορθής συμπεριφοράς.** Στην περίπτωση των αρχαίων Ελλήνων τα κριτήρια αυτά εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της πόλης-κράτους, γιατί ο αρχαίος Έλληνας λειτουργούσε πρώτιστα ως μέλος ενός συνόλου και όχι ως άτομο. Τα κριτήρια λοιπόν αυτά, είναι τα εξής: α. οι **γραπτοί νόμοι** της πόλης-κράτους, β. η **παράδοση**: οι άγραφοι νόμοι, τα πρότυπα και τα παραδείγματα προς μίμηση ή προς αποφυγή, που προβάλλονταν, υποδείκνυαν τον ορθό τρόπο συμπεριφοράς, γ. η **λογική**, δηλαδή ο ορθός λόγος: η λογική και ιδιαίτερα η λογική του φρόνιμου ανθρώπου υποδείκνυε την ενδεδειγμένη συμπεριφορά. [2 μονάδες]

Εάν αντί για τις παραπάνω εκφραστικές επιλογές I & II (4 μονάδες) ο μαθητής επιλέξει δύο εκ των ακολούθων, θα λάβει τις μισές μονάδες (2 μονάδες).

- «Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον»: **πολυσύνδετο σχῆμα** που προσδίδει ἔμφαση.
- «οὐκ εὖ»: **σχῆμα λιτότητας** που εκφράζει με ἥπιο τρόπο την αποδοκιμασία της υπερβολής και της ἔλλειψης ἀπὸ τον Ἀριστοτέλη.
- «τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὖς καὶ οὐ ἔνεκα καὶ ὡς δεῖ»: **πολυσύνδετο σχῆμα** που δίνει ἔμφαση στις προϋποθέσεις που πρέπει να ισχύουν, για να τηρηθεῖ το μέσον στα συναισθήματα.

B2. 10 σημεία (•) 1 μονάδα = 10 μονάδες.

Η ἔννοια του επιμερισμοῦ της ευθύνης στο θεϊκό στοιχείο ἢ στον ἄνθρωπο για ὅσα διαδραματίζονται, εἶναι ζήτημα που εμφανίζεται συχνά στην αρχαιοελληνική γραμματεία.

- Στο παράλληλο κείμενο ἀπὸ την Πολιτεία ἡ ἀναφορά στην ἀνθρώπινη ευθύνη εἶναι σαφής. Οι ἀνθρώπινες ψυχές εἶναι ἀναγκασμένες να διαλέξουν το εἶδος της ζωῆς που θα ἠθέλαν να ζήσουν κατὰ την ἐπόμενη ἐνσάρκωσή τους. «Δεν θα σας πάρει με κλήρο κάποιος δαίμονας, θα τον διαλέξετε εσείς το δαίμονα.»
- Η ἐπιλογή εἶναι δική τους και ἀνάλογο εἶναι και το βᾶρος της ευθύνης της. **Η ἀρετὴ χαρακτηρίζεται ἀκηδεμόνευτη, χωρὶς δεσπότη** θέλοντας να δηλώσει την ἀπουσία παρέμβασης του θεϊκοῦ στοιχείου «Δεν ἔχει δεσπότη ἡ ἀρετὴ.». Ο θεός δεν κατευθύνει στην ἀρετὴ, ἀρα και στον βίον που θα ἐπιλεγεί ἀπὸ τον κάθε ἄνθρωπο.
- **Η ευθύνη εἶναι αὐτοῦ που διαλέγει**, ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρεται «ἀνάλογα ἀν την τιμᾶει κανεῖς ἢ την περιφρονεῖ, θα ἔναι και πιο μεγάλο ἢ πιο μικρό το μερτικό του ἐπάνω της. Η ευθύνη εἶναι αὐτουνοῦ που διαλέγει· ο θεός δεν ἔχει ἐνοχή.»
- Στο ἴδιο πλαίσιο, στα Ἠθικά Νικομάχεια, στον ορισμό της ἀρετῆς ἡ ευθύνη του ἀνθρώπου για τις ἐπιλογές του εἶναι ἐμφανής. Η ἀρετὴ χαρακτηρίζεται ὡς «**ἔξις προαιρετικὴ**».
- Ἐπανειλημμένα υπογραμμίζεται ἀπὸ τον Ἀριστοτέλη ἡ σημασία της προαιρέσεως για την ὑπαρξὴ της ἀρετῆς. Σε ἕνα ἄλλο χωρίο του ἴδιου ἔργου διαβάζουμε τους **ἀναγκαίους ὅρους** για να χαρακτηριστεῖ μια πράξη ἐνάρετη: ο ἄνθρωπος πρέπει να ἔχει α) συνειδηση της πράξης του (εἰδώς), β) την ἀνάλογη προαίρεση (προαιρούμενος), γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως).
- **προαίρεσις**: Η λέξη προαίρεσις [: ἔλλογη προτίμηση] δεν δηλώνει μια ἄλογη και ἀδικαιολόγητη ἐπιθυμία. Εἶναι δομικά συνδεμένη με τὴν διανοητικὴ ικανότητα του ἀνθρώπου, τὴν σκέψη και τὴν κρίση του. Αποτελεῖ ἐπιλογή ἀνάμεσα στο καλὸ και το κακὸ και ἐπιδίωξη του ενός ἢ του ἄλλου. Στο πλαίσιο της ἠθικῆς διδασκαλίας του Ἀριστοτέλη ἀνατίθεται καθοριστικὸς ρόλος στην προαίρεση.
- Ο λόγος εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ ἐλεύθερη και συνειδητὴ ἐπιλογή του ενός ἢ του ἄλλου τρόπου ζωῆς, ἐπιλογή που οδηγεῖ σε συγκεκριμένες ἀποφάσεις σε κάθε μία ἐπιμέρους περίπτωση. Δίκαιος δεν εἶναι αὐτός που τυχαίνει να κάνει κάποιες δίκαιες πράξεις, ἀλλὰ αὐτός που συνειδητὰ ἐπέλεξε τὴν δικαιοσύνη ὡς στάση ζωῆς και ἀκολουθεῖ στις ἐπιμέρους ἐπιλογές του τὴν ἀντίστοιχη σταθερὴ πορεία.
- Ἐπίσης, ἡ ἀρετὴ στηρίζεται στον λόγο «**ᾠρισμένη λόγῳ**», τὴν λογικὴ του ἀτόμου και μάλιστα με γνώμονα τὴν λογικὴ του φρόνιμου ἀνθρώπου. Ἐπομένως, το ἴδιο το άτομο κατευθύνει τὴν ζωὴ του με τον δρόμο που χαράσσει βάσει της λογικῆς και ἔχει τὴν ευθύνη της.

προαιρετικὰ: Ο ἄνθρωπος που διαθέτει φρόνηση ἀποτελεῖ συμβολικὸ ἢ και ἐνσάρκο ἠθικὸ πρότυπο μέσα στην κοινωνία και με τις τεκμηριωμένες ἐπιλογές του γίνεται ο γνώμονας (κανὼν) της ἠθικῆς-πολιτικῆς ἀρετῆς: Ἔτι δὲ τίς ἡμῖν κανὼν ἢ τίς ὁρος ἀκριβέστερος τῶν ἀγαθῶν πλὴν ὁ φρόνιμος; ὅσα γὰρ ἀν οὗτος ἔλοιτο κατὰ τὴν ἐπιστήμην αἰρούμενος, ταῦτ' ἔστιν ἀγαθὰ καὶ κακὰ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις [: Κι ἄλλωστε ποιο κριτήριο θα ἦταν πιο ἐγκυρο ἢ ποιος θα ἦταν καλύτερος ὁδηγός μας για τα ἀγαθὰ ἀπὸ τον φρόνιμο, που ὅσα ἐκεῖνος θα ὀρίζε, κρίνοντας με βάση τὴν τέλεια γνώση του ἀγαθοῦ, αὐτὰ θα ἦταν ἀγαθὰ, ὅπως τα ἀντίθετά τους φαῦλα – Προτρεπτικός, 39.1-3, μετάφραση Λ. Μπενάκης]. Το κοινωνικὸ πρότυπο του φρονίμου εἶναι

επίσης ένα σχετικά αντικειμενικό δεδομένο που μετριάζει τον προσωπικό-υποκειμενικό χαρακτήρα της αριστοτελικής ηθικής.

- Τέλος, ο ορισμός της αρετής αναφέρει ως χρέος του ανθρώπου «*τὸ μέσον καὶ εὕρισκιν καὶ αἰρεῖσθαι*». Η δυναμική έννοια της αναζήτησης και εύρεσης της αρετής αφορά αποκλειστικά τον άνθρωπο. Είναι μια συνεχής διαδικασία που τον ακολουθεί κατά τον βίο του και του αποδίδει την ανάλογη ευθύνη.
- Επομένως, είναι σαφές πως οι δυο φιλόσοφοι **συμφωνούν απόλυτα** πως η ηθική συμπεριφορά επαφίεται πλήρως στην επιλογή του ίδιου του ατόμου και η ευθύνη για την κατάκτηση της ηθικής αρετής βαρβαίνει αποκλειστικά τον άνθρωπο.

- B3.**
- 1-β
 - 2-β
 - 3-α
 - 4-γ
 - 5-α

B4. 5 λέξεις (●) x 2 μονάδες = 10 μονάδες.

- προθυμία, θυμός, λιποθυμία,
- δέηση, ένδεια, δεοντολογία,
- ομοιότητα, αφομοίωση, παρομοίωση,
- ορθότητα, κατόρθωμα, διόρθωση,
- αίρεση, αφαίρεση, διαιρέτης

Αδίδακτο κείμενο

Πρωτότυπο Κείμενο	Μετάφραση
<p>(...) και ἄρχει <ή ἀδικία> τῶν ὡς ἀληθῶς εὐηθικῶν τε καὶ δίκαιων,</p> <p>οἱ δ' ἀρχόμενοι ποιοῦσιν τὸ ἐκείνου συμφέρον κρείττονος ὄντος, καὶ εὐδαίμονα ἐκείνον ποιοῦσιν ὑπηρετοῦντες αὐτῶ, ἑαυτοὺς δὲ οὐδ' ὀπωστιοῦν*.</p> <p>Σκοπεῖσθαι δέ, ὦ εὐηθέστατε Σώκρατες, οὕτωςι χρή, ὅτι δίκαιος ἀνὴρ ἀδίκου πανταχοῦ ἔλαττον ἔχει.</p> <p>Πρῶτον μὲν ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους συμβολαίοις, ὅπου ἂν ὁ τοιοῦτος τῶ τοιοῦτῶ κοινωνήσῃ, οὐδαμοῦ ἂν εὗροις ἐν τῇ διαλύσει τῆς κοινωνίας πλέον ἔχοντα τὸν δίκαιον τοῦ ἀδίκου ἀλλ' ἔλαττον.</p> <p>ἔπειτα ἐν τοῖς πρὸς τὴν πόλιν, ὅταν τέ τινες εἰσφοραὶ ᾧσιν, ὁ μὲν δίκαιος ἀπὸ τῶν ἴσων πλέον εἰσφέρει, ὁ δ' ἔλαττον, ὅταν τε λήψεις, ὁ μὲν οὐδέν, ὁ δὲ πολλὰ κερδαίνει.</p>	<p>(...) και η αδικία έχει υπό την κυριαρχία της (/ κυβερνά/ εξουσιάζει) και τους απόλυτα ηθικούς (: αγαθούς / απλοϊκούς) και τους δίκαιους, κι αυτοί που (/ επειδή) κυβερνώνται πράττουν αυτό που συμφέρει εκείνον που είναι ισχυρότερος, και τον κάνουν ευτυχισμένο με τις υπηρεσίες τους (/ υπηρετώντας τον), ενώ ενώ τον εαυτό τους δεν τον ωφελούν με ανάλογο τρόπο.</p> <p>Και, εντελώς ανόητε Σωκράτη, πρέπει να δεις τα πράγματα έτσι, ότι (δηλαδή) ο δίκαιος άνθρωπος από τον άδικο σε κάθε περίπτωση (/παντού) βρίσκεται σε πιο μειονεκτική θέση.</p> <p>Πρώτα λοιπόν στις ιδιωτικές συμφωνίες μεταξύ τους (/του ενός προς τον άλλον), όπου τυχόν έχουν δοσοληψίες ο του ενός είδους με έναν άλλον, σε καμιά περίπτωση (/πουθενά) δεν θα διαπιστώσεις στο τέλος της δοσοληψίας τους να πλεονεκτεί ο δίκαιος σε σύγκριση με τον άδικο, αλλά να μειονεκτεί.</p> <p>κι έπειτα στις δημόσιες υποθέσεις κάθε φορά που γίνεται συλλογή φόρων, ο δίκαιος συνεισφέρει περισσότερο από τα ίσα (: με ίση περιουσία), ο άλλος λιγότερο, κι όταν γίνονται επιστροφές φόρων, ο πρώτος δεν παίρνει τίποτα, ενώ ο άλλος κερδίζει πολλά.</p>

Γ2. Ο σοφιστής Θρασύμαχος παρουσιάζει στη μακρά του ρήση παραδείγματα δικαίων και άδικων πράξεων, για να καταλήξει λίγο παρακάτω ότι δίκαιο είναι αυτό που συμφέρει τον ισχυρό.

- Πρώτα λοιπόν στις ιδιωτικές συμφωνίες («ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους συμβολαίοις»), ὅποτε ἔχουν δοσοληψίες μεταξύ τους ο δίκαιος και ο άδικος, στο τέλος της δοσοληψίας τους, ο δίκαιος μειονεκτεί σε σύγκριση με τον άδικο. (2 μονάδες)
- Ἐπειτα στις σχέσεις τους με την πολιτεία, «ἐν τοῖς πρὸς τὴν πόλιν», ὅταν επιβάλλονται κάποιες έκτακτες φορολογίες, ἔχοντας ίσες περιουσίες ο δίκαιος δίνει περισσότερα, ο άδικος λιγότερα, και ὅταν είναι να πάρουν επιστροφή, ο δίκαιος δε λαμβάνει τίποτε, ενώ ο άδικος πολλά (3 μονάδες)
- Κι ὅταν ο καθένας από τους δύο ασκεί κάποιο αξίωμα («ὅταν ἀρχὴν τινα ἄρχη ἐκάτερος»), συμβαίνει για τον δίκαιο κι αν ακόμη δεν έχει άλλη ζημία, να πηγαίνουν οι προσωπικές υποθέσεις του προς το χειρότερο εξαιτίας της αμέλειας του, ενώ δεν ωφελείται καθόλου από το δημόσιο, επειδή είναι δίκαιος. (3 μονάδες)
- Επιπλέον γίνεται μισητός στους οικείους και στους γνωστούς του, ὅταν δεν είναι πρόθυμος να τους εξυπηρετήσει αντίθετα προς το δίκαιο, ενώ για τον άδικο σε όλες αυτές τις περιπτώσεις συμβαίνουν τα αντίθετα. (2 μονάδες)

Γ3.α. καταγραφή 6 τύπων = 6 μονάδες

• ὤθηθης	• οἰθηθης	• οἰθηθῆναι
• θεραπεῦσαι	• θεραπεύσαι /-σειε(ν)	• τεθεραπεῦσθαι

β. εὐδαιμον, εὐθηες (2 μονάδες)

γ. επιλογή οποιονδήποτε 2 εκ των 3 παρακάτω = 2 μονάδες

- ἔχει → ἔσχε
- ὥσιν → γένωνται
- εἰσφέρει → εἰσήνεγκε

Γ4. Απαιτούνται τα έντονα τονισμένα γράμματα: 10 σημεία (●) x 1 μονάδα = Μονάδες 10.

α. (5 μονάδες)

- **τῆς κοινωνίας** : Γενική (ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός), **Αντικειμενική** στο τῆ διαλύσει.
- **ὄσω** : **Δοτική** (ετερόπτωτος προσδ.) του ποσού, μέτρου ή διαφοράς, στο επίρρημα **μᾶλλον**.
- **ἰδία** : **Δοτική** (οργανική) ως πλαγιόπτωτος επιρρηματικός προσδιορισμός, (ή δοτικοφανές επίρρημα) του τρόπου στο ρήμα **συμφέρι**.
- **τὴν τελεωτάτην** : Ομοιόπτωτος ονοματικός, **Επιθετικός προσδιορισμός** στο **ἀδικίαν**.
- **ἐκάστω** : Ομοιόπτωτος ονοματικός, **Κατηγορηματικός προσδιορισμός** στο **μέρει**.

β. (3 μονάδες)

Σύγκριση εντοπίζεται στην κύρια πρόταση: «οὐδαμοῦ ἂν εὐροις ἐν τῇ διαλύσει τῆς κοινωνίας πλέον ἔχοντα τὸν δίκαιον τοῦ ἀδίκου ἀλλ' ἔλαττον»

- τὸν δίκαιον: **α' ὀρος σύγκρισης** (αντικείμενο στο ἂν εὐροις και υποκείμενο της κατηγορηματικής μετοχής ἔχοντα) / **συγκριτική λέξη** το πλέον.
- **τοῦ ἀδίκου**: **γενική συγκριτική. β' ὀρος σύγκρισης.**
- μετατρέπεται σε ἤ + ομοιόπτωτα ως εξής: **ἢ τὸν ἀδικον.**

γ. (2 μονάδες)

- **πανταχοῦ** (στάση σε τόπο)
- ⇔ **πανταχόθεν** (= από παντού)